

Đurđevečki liječnik dr. Lujo Harazim (1850. – 1916.)

VLADIMIR MIHOLEK

Liječnika Dr. Luju Harazima (1850. – 1916.) Đurđevčani smatraju svojim sumještanimom budući da je najveći dio života proveo u Đurđevcu, radeći na dobrobit zajednice. U Đurđevcu se skućio, a tu je i pokopan. Bio je čovjek širokih pogleda, dobrotvor, domoljub, zaljubljenik u prirodu i fotografiju, zauzet za društveni život i školsku djecu. Bavio se pisanjem i fotografiranjem. Njegovi su članci i radovi raznoliki i odaju ga kao čovjeka vičnog peru. Pisao je o problemima medicine, zdravlja i odgoja djece, ali je vidljiva i njegova sklonost književnom izražavanju, premda je malo toga objavio. Dobrim ga dijelom svojim smatraju i građani Karlovca. U Karlovcu je ostavio dubok trag kao dobar i cijenjen liječnik. Njegova organizacijska sposobnost ogledala se u osnivanju društava Hrvatskoga sokola u Karlovcu i Đurđevcu, vatrogasnog društva u Vinici i lovačkog društva u Đurđevcu. Tijekom Prvog svjetskog rata nesebično se stavio na raspolaganje bolničkom liječenju teško ranjenih vojnika, a nakon toga brzo je obolio i umro.

Ključne riječ: dr. Lujo Harazim, zdravstveni, društveni i spisateljski rad, Karlovac, Đurđevac

---

1. Uvod

Dr. Lujo Harazim ostao je u trajnom sjećanju starijih Đurđevčana, a mlađim generacijama posve je nepoznat. Podosta je takvih zaslužnika, pa su s vremena na vrijeme dobro došla istraživanja s ciljem rasvjetljavanja relativno malo istražene povijesti grada Đurđevca i ljudi koji su u njemu živjeli i djelovali te dali svoj doprinos općem napretku grada i okolice. O njemu se do pisanja ovog rada malo toga znalo. Sam ishod istraživanja nije obilan. Podatci su pronađeni uglavnom u novinama i časopisima, kao i na internetskoj mreži. Nedovoljno, ali ipak dostatno da se koliko toliko rekonstruira njegov životni

put i spoznaju najvažnije zasluge o mjestima u kojima je službovao.

Dosadašnji poznati biografski podatci govore da je Ljudevit (Lujo) Harazim rođen 1850., odnosno 1851. godine. *Hrvatski biografski leksikon* bilježi da je rođen 9. svibnja 1850. u Gornjem Miholjcu nedaleko od Slatine, a *Karlovački leksikon* donosi da je rođen u Đurđevcu 1851. godine.¹ Dvojba je razriješena uvidom u crkvene matične knjige. Budući da je Gornji Miholjac tada pripadao župi Sladojevci, rješenje je pronađeno u matičnoj knjizi krštenih dotične

---

¹ *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 5 (Gn-H), Zagreb: Hrvatski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002., 444. (autor natuknice Antun Šimunić); *Karlovački leksikon*, ur. Ivan Ott, Zagreb: Naklada leksikon i Školska knjiga, 2008.

župe. U njoj piše da je Ljudevit Harazim rođen 3. rujna 1850. godine od oca Ludvika i majke Marije Harazim rođene Marinović.²

Harazim je postao liječnikom, ali ni ljekarništvo mu nije bilo strano jer ga je od 1865. do 1968. godine učio u Osijeku kod Josipa Gürtha, magistra farmacije. Ipak, kasnije se odlučio za formalnu naobrazbu pa odlazi na školovanje u Beč gdje je apsolvirao filozofiju, a potom se prebacio na medicinu. U doktora medicine promoviran je 4. travnja 1884. godine na Medicinskom fakultetu u Grazu. Odmah je počeo raditi kao liječnik u Ludbregu, sve do travnja 1885. godine. Tada je otišao u Karlovac i preuzeo službu sekundarnog liječnika u gradskoj bolnici, a besplatno je obnašao i službu zatvorskog liječnika. U Rakovcu je bio vrlo aktivan kao gimnazijski odbornik i novinski kotarski izvjestitelj.³

2. Harazimov boravak u Karlovcu

Odmah nakon dolaska u Karlovac uključio se u društveni život grada, te se dao na osnivanje »gombalačkog« društva, odnosno sokolskog društva. Ideja sokolaštva proistekla je iz gimnastičkog pokreta Švedske i Njemačke sredinom 19. stoljeća, koji se počeo širiti cijelom Europom. Taj je pokret potom zahvatio Čehe, koji su u to vrijeme slovali kao najaktivniji u kulturnom preporodu nacije. Pokret je ubrzo zahvatio i ostale narode Austro-Ugarske Monarhije, pogotovo slavenske zemlje.⁴ Harazim se sa sokolskim pokretom upoznao u Beču za vrijeme studija pa je u Karlovcu odmah oko sebe okupio istomišljenike. Osnivačka skupština Pokupskog sokola održana je 24. lipnja 1885. godine

u prostorijama Narodne knjižnice na kojoj je predložio osnivanje privremenog odbora koji bi skupštini pripremio društvena pravila i odabrao mjesto za vježbalište. U odbor su izabrani: Harazim (predsjednik), prof. Vilim Marešek, Stjepan Prpić, Eugen Kniewald i Aleksandar Bahorić. Izrada pravila povjerena je Kniewaldu i Prpiću, a Harazim je predložio da se zamoli ravnateljstvo realne gimnazije u Rakovcu da im ustupi vježbalište na korištenje sve dok ne urede svoje prostorije. Izjavio je kako se nada da će im odmah pristupiti dobar dio članstva pjevačkog društva Zora. Čim se to pročulo, potaknulo je na jače djelovanje samu čitaonicu i ostala gradska društva, a sokolsko društvo ubrzo je postalo stjecištem društvenog života u gradu. Lujo Harazim izabran je za prvog predsjednika (starješinu), a na čelu društva ostao je do 1887. godine. Vježbe su vodili Bahorić i podstarješina društva Marašek. Nedugo nakon osnivanja gradska im je uprava ustupila zgradu bivše streljane na Gazi, gdje su uredili svoje vježbalište.⁵ Na izbornoj skupštini 31. siječnja 1887. godine za novog predsjednika izabran je Mijo Vanberger, a Harazim je nadalje ostao djelovati kao član upravnog odbora.⁶

Zbog svojeg nesebičnog rada i truda osobito je bio cijenjen unutar sokolskoga društva, ali i van njega zbog humanitarnog djelovanja. Tako je, primjerice, svojim zalaganjem postao volonterskim liječnikom članova obrtničkoga i radničkog društva Nada. Svoju je ljubav prema Društvu izrazio besplatnim liječenjem svih članova i njihovih obitelji u prvih deset godina njenog postojanja.⁷ Pored njih besplatno je liječio i polaznike Kraljevske velike gimnazije u Rakovcu.⁸ Sudjelovao je u akciji

2 Matična knjiga krštenih 1807. – 1851. rkt. Župe sv. Barbare u Sladojevcima. Dostupno na: <https://www.familysearch.org/search/collection/2040054> (21. 6. 2020.).

3 *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 5 (Gn-H), Zagreb: Hrvatski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002., 444.; *Liječnički vjesnik*, 38, 5, (15. 5. 1916.).

4 *Hrvatski sokol kalendar za godinu 1925.*, Zagreb: Hrvatski sokolski savez, 1924.; *Nezavisnost*, IV, 50 (11. 11. 1911.).

5 Svjetlo, II, 48 (25. 6. 1885.); ŠVEGAR, Zlatko: *120 godina sportske gimnastike u Karlovcu. // Povijest hrvatskog športa*, 36, 132 (ožujak 2005.), 10. Dostupno na: <https://issuu.com/hrvatskiolimpijski odbor/docs/olimp-14-2005/34> (2. 11. 2019.).

6 Narodne novine, LIII, 28 (5. 2. 1887.).

7 Svjetlo, V, 6 (9. 2. 1890.).

8 *Izješće kr. velike realne gimnazije u Rakovcu u Hrvatskoj za školsku godinu 1889/90*. Karlovac: Tiskara Ivana Nep. Prettnera,

uređenja kupališta na Korani⁹ i darivao siromašne gimnazijalce na jednoj zabavi.¹⁰ Od 1887. godine ordinirao je u vlastitoj liječničkoj ordinaciji u kući narodnog zastupnika Matije Sladovića na Šranjgi, u današnjoj Mačekovoj ulici 4, gdje je i stanovao. Doznajemo to iz oglasa u karlovačkom *Svjetlu* u kojem građane obavještava o redovnom cijepljenju.¹¹ Osim toga, zabilježeno je da je organizirao dolazak u gradsku bolnicu glasovitoga austrijskog liječnika dr. Benedikta, specijalista za bolesti kičme i križa, gdje je vršio pokuse nad pacijentima i pratio dosadašnje uspješne rezultate liječenja kratkotrajnim vješanjem za ruke.¹² Svoj posao u bolnici revno je obavljao, što se vidi u sljedećem slučaju. Već tada je uvelike bio protiv pušenja u bolnici, pa je jednom ukorio nekog čovjek u hodniku zato jer je pušio.¹³ U rujnu 1886. godine u općini Lič u Lici pojavila se kolera, pa je poslan na lice mjesta kao doktor za pošasti (epidemiolog) da suzbije tu opaku zaraznu bolest. O ishodu suzbijanja i liječenja kolere, te svoga boravka u Liču objavio je opširan članak u *Liečničkom vijestniku*. Detaljno je opisao općinu, njezin smještaj, klimu, broj stanovnika, čime se ljudi bave, gdje stanuju i što jedu. Ustanovio je da su bolest donijeli muškarci koji su radili u Rijeci, gdje su se zarazili. Naime, kolera je stigla u riječku luku nekim brodom, a dok se među lučkim radnicima saznalo o kakvoj se bolesti radi, većina ih se razbježala. Zato je uprava pozvala iz Liča 50 muškaraca, jer su prema potrebi i prije dolazili tamo na rad. Ne znajući kakvo stanje vlada u luci oni su se rado odazvali budući da im je svaki dodatno zarađeni novac bio dobrodošao. Subotama su se vraćali

kući, pa su zarazu na taj način donijeli u svoje selo. Vezano uz zarazu, Harazim dalje opisuje uvjete u kojima žive stanovnici Liča: »Ukućani svi spavaju u istoj prostoriji, a nuždu obavljaju vani gdje tko stigne, što pogoduje širenju zaraze«. Osim toga, opisao je bolest i njezine simptome, liječenje, zbrinjavanje seljana, opskrbu hranom i raskuživanje. Oboljela je čak 191 osoba, od toga 131 odrasla, a umrlo je 37 odraslih i 15 djece. Bolest se smirila nakon 45 dana.¹⁴

Ondašnji je tisak izvijestio i o njegovoj aktivnosti na kulturnom polju. Na jednoj priredbi održanoj u Karlovcu 1886. godine održao je govor u čast gosta fra Grge Martića¹⁵, kojem je priredba bila posvećena. Inače, fra Grga Martić boravio je u lječilištu u Topuskom radi kostobolje, pa je svratio do Karlovca. U znak zahvalnosti dao je u Karlovcu tiskati svoju dramu *Ifigenija*. Između ostaloga, Harazim je u prigodnom govoru izgovorio i stihove njemu posvećene. Možemo pretpostaviti da ih je sam spjevao, jer se u njima spominju sokol kao simbol sokolaštva i Sokoli kao članovi društva.¹⁶ Donosimo dio od ukupno 37 stihova:

Podiglo se jato sokolova, Sve po izbor mladih Karlovčana, podigli se, pa se okupili Oko svoga vodje starješine. Što li dignu mlade sokoliće? Što im krila razmahuje hitra? Što im krila nadimlje bujna? Što li staše oko toga dvora? Da li čuše da im dušman prieti Slobod uzet jedva dočekanu Pa sad hoće da mu se osvete.

(...)

Već ih prene sa istoka zviezda, Sjajna zviezda što im se ukaza. Što ju vila dobrokobna posla, Da nam sjaje na hrvatskom nebu,

1890., 114. Dostupno na: <https://www.gimnazija-karlovac.hr/digitalizirana-skolska-izvjesca/kraljevska-velika-realna-gimnazija-u-rakovcu.html> (18. 9. 2020.).

9 Svjetlo, IV, 12 (24. 3. 1889.).

10 Svjetlo, V, 3 (19. 1. 1890.).

11 Svjetlo, IV, 7 (17. 2. 1889.); <http://www.kafotka.net/518> (7. 6. 2019.).

12 Radnički glasnik, III, 12 (30. 4. 1889.).

13 Svjetlo, III, 31 (7. 8. 1886.).

14 HARAZIM, Lujo: *Kolera u Liču 1886.* // *Liečnički viestnik: Organ sbora liečnika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, VIII, 12 (15.12.1886.), 196–200.

15 Fra Grga Martić (1822. – 1905.), franjevac i hrvatski književnik rodom iz Posušja u Hercegovini. Jedan od najistaknutijih hrvatskih preporoditelja u Bosni. Pisao je lirske i epske pjesme, djela religiozne tematike te putopise u stihu i prozi. Bavio se i prevodenjem. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39137> (15. 10. 2020.).

16 Svjetlo, III, 26 (7. 6. 1886.).

Sjajna zvijezda: pjesnik Radovane. K njemu evo doletilo jato Karlovčana mladih Sokolova, Da ga ljube u pošteno lice, Da se umu njegovu poklone, Da se dive njegovim javor-guslam, Da vjenčanu glavu mu počaste. Vrli mužu, oče Radovane!

(...)

Karlovčani su bili nemalo iznenađeni kada se sredinom travnja 1890. godine gradom raširila za njih tužna vijest da je njihov liječnik Lujo Harazim dobio premještaj. Gradski je novinski izjavitelj tada zabilježio: »A i s pravom se je žalilo, jer je gosp. Harazim ostavio ovdje častnu spomen i vješta i humana liečnika. Pred stanom dra. Harazima bila su neprestance seljačka kola, izdaleka dovažali su bolesnike k njemu; isto su tako siromašni zanatlije nalazili u njem pravog otca. Naša mladež izgubila je prijatelja i savjetnika svoga. Doktor Harazim jednom rieči bio je tražen liečnik nadaleko i široko u našoj okolici«. Građani su se oprostili s Harazimom na veličanstven način na ispračaju na željezničkom kolodvoru. Tu se našlo mnoštvo ljudi i skoro svi članovi Pokupskog sokola, Zore i Nade, a najviše, kako piše, »krasnog spola«. Očito je bio omiljen među ženskim svijetom.¹⁷ U znak zahvale Karlovčanima 15. travnja dao je objaviti oglas u novinama: »Svim svojijem prijateljima s kojima se nijesam mogao lično oprostiti, i onima, s kojima sam se oprostio, kličem: *srdačni s bogom!*«.¹⁸

3. Život i rad u Vinici, Virju i Đurđevcu

U travnju 1890. godine napustio je Karlovac jer je imenovan općinskim liječnikom za Vinicu, Petrijanec i Maruševac. U Vinici je kratko boravio, samo do rujna 1891. godine. I tu je prihvaćen i poštovan, pa su ga Viničani na osnivačkoj skupštini mjesnoga vatrogasnog društva 19. listopada 1890. godine izabrali za prvoga predsjednika. Kao utemeljitelj i predsjednik od-

mah se stavio u njihovu službu pa je s užim rukovodstvom krenuo do grofa Marka Bombellesa mladeg zamoliti ga da bude pokroviteljem i podupirateljem novog društva. Ovaj je to rado prihvatio i odmah podupro društvo sa stotinu forinti. Nakon Vinice poslan je u rujnu 1891. na isto namještenje u Virje, gdje je radio do rujna 1893. godine, kada je imenovan kotarskim liječnikom u Đurđevcu. Godine 1896. premješten je na karlovačko područje, u Slunj, a zatim se opet vratio u Đurđevac 1904. godine, gdje se najduže zadržao.¹⁹

Njegov organizatorski duh nije ni tada mirovao. Uključio se u osnivanje lovačkoga društva, što potvrđuje da se bavio i lovom. Godine 1892. lovci s područja đurđevčkoga kotara predvođeni šumarima osnovali su Lovozaštitno i lovačko društvo u Đurđevcu, a za predsjednika izabrali Harazima. On je nakon toga iskoristio poznanstvo s grofom Markom Bombellesom koji je ovaj put pomogao Društvo s 25 fazana za rasplod. Bombelles je također bio strastven lovac i uživao je veliki ugled među hrvatskim lovcima, a s Podravinom je bio povezan jer je po svemu sudeći bio član grupe koja je 1890. godine zakupila lovište Repaš u Prekodravlju. Vjerojatno su se kasnije obojica družili u lovu u repaškim šumama.²⁰

Za vrijeme prvoga boravka u Đurđevcu Harazim se priključio vatrogasnom društvu, ali ne kao član rukovodstva, nego kao gasitelj, odnosno ravnatelj štrcaljke. Tako se iskazao pri požaru 20. kolovoza 1895. godine, o kojem je pisao *Podravac*: »Iztaknuti nam je navlastito veleuč. g. dra Luju Harazima, koji je prvi na garište stigao i sam jednom štrcaljkom rukovodio i od velike nesreće sve bližnje kuće sačuvao. Bi-

19 Varaždinski vjestnik, I, 40 (8. 11. 1890.); MAĐER, Blaž: *Časti i dobru zavičaja*, pretisak (1937.). Zagreb: Osnovna škola Blaž Madjer Novigrad Podravski, 1992., 176–177.; Liečnički vjestnik, XV, 2 (13. 2. 1893.); Liječnički vjesnik, 38, 5 (15. 5. 1916.).

20 Narodne novine, LVIII, 82 (9. 4. 1892.); IŠTVAN, Zvonimir: *Povijest šumarstva Podravine i Prigorja – Šumarija Gola i lovište Repaš u Prekodravlju (u povodu 145. godišnjice)*. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja, XVIII, 35, 2019., 87–89.

17 Narodne godine, LVI, 92 (22. 4. 1890.).

18 Svjetlo, V, 16 (20. 4. 1890.).

jaše već naime vatra zahvatila i drveni krov kuće istog žitelja, koja nije ni 3-4 metra od susjednih kuća udaljena, a koje su također daskom pokrite. Gosp. dr. Harazim obratio je sam tu kuću, ravnajuć štrcaljkom i polijevajuć već zapaljen krov. Čast mu zato! Ne manju hvalu zaslužuje i cieli vatrogasni zbor, kao i narod, koji je sva moguća oko obrane činio».²¹

Kao i u Karlovcu, Harazim se istim zašlugama okitio i u Đurđevcu. Sa sobom je donio ideju sokolskog pokreta, pa je i ovdje s mjesnim pristalicama osnovao sokolsko društvo 15. kolovoza 1908. godine. Za prvoga starješinu izabran je Harazim, podstarješinu pisarski službenik Josip Petričec i tajnika učitelj Stjepko Pirnath. Članovi odbora bili su Rok Maričić, kotarski veterinar Koloman Bijelić (Weiss), štedionički blagajnik Mijo Marić, općinski pisar Luka Jendrašić, mjernik Josip Hegedić, Ivan Živko i trgovac Ivan Beluhan. Na osnivačkoj skupštini odmah se upisalo 40 članova. Na čelu đurđevčkoga Sokola bio je sve do početka Prvoga svjetskog rata. Pod njegovim vodstvom društvo je bilo vrlo aktivno. Pored uobičajenih nastupa s vježbama pred domaćom publikom, kao i u susjednim mjestima, Harazim je organizirao plesne zabave i igrokaze na kojima su sakupljali dobrovoljne priloge za siromašnu i školsku djecu, kao i za potrebne rekvizite za vježbanje. U rad Društva uključio se i njegov sin Lujo mlađi, koji se istaknuo u trčanju. Nastojao je podići sokolanu, ali ga je u tome spriječio rat, a potom i njegova nenadana smrt. Premda je Društvo bilo malobrojno, postavio mu je dobre temelje pa se održalo sve do 1929. godine.²² Harazim se rado odazivao na plesne zabave, ne samo što se to tada očekivalo od tadašnje gospode nego i stoga što ga se smatralo vrlo zapaženim plesačem, barem su tako pisale novine.²³

21 Podravec, III, 16 (15. 8. 1895.).

22 MIHOLEK, Vladimir: *Društvo hrvatskog sokola u Đurđevcu 1908. – 1929.* // Podravski zbornik 2008. (ur. Dražen Ernečić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2008., 95–102.

23 Podravec, IV, 5 (1. 2. 1896.).

Pored toga, od 1909. godine obavljao je dužnost općinskoga školskog nadzornika.²⁴ Bio je cijenjen i poštovan među mještanima. Kao mjesni školski nadzornik imao je puno obzira prema školi i obrazovanju uopće, što se vidi po suradnji s mjesnim učiteljem Stjepkom Pirnathom, koji je ujedno bio i tajnik sokolskog društva.²⁵ Imao je mnogo socijalne savjesti i ljubavi za dobro naroda. Bio je član Matice hrvatske i njezin povjerenik u Vinici od 1890. godine²⁶, zatim član Hrvatskoga naravoslovnog društva²⁷, Hrvatskoga starinarškog društva i Zemaljskog povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika 1910. godine²⁸. Osim toga, bio je stalni gospodarski izvjestitelj Kraljevskog zemaljskog statističkog ureda u Zagrebu 1894. i 1895. godine, kojem je slao obavijesti o stanju usjeva i stoke i ostalim gospodarskim prilikama na đurđevčkom području. Svi izvjestitelji, pa tako i Harazim, ovaj su posao radili bez ikakve novčane naknade.²⁹ Početkom Prvoga svjetskog rata dragovoljno se javio za pomoć ranjenim vojnicima pristiglima s ratišta. Put ga je odnio u vojnu bolnicu u Čakovcu gdje je, nažalost, obolio na živce. Nakon liječenja

24 Arhiva Osnovne škole Đurđevac u Đurđevcu (AOŠĐ), Spomenica Niže pučke škole u Đurđevcu 1880. – 1915., Izvještaj za školsku godinu 1908/9.

25 Stjepan KRČMAR: *Hrvatski sokol u Virju.* // Virje na razmeđu stoljeća, zbornik II, (ur. Virje: Zavičajni muzej Virje, 1984., 77.; Hrvatske novine, XVI, 44 (29. 10. 1908.).

26 SMIČIKLAS, Tade, MARKOVIĆ Franjo: *Matica od godine 1842. do godine 1892.*, spomen-knjiga, Zagreb: Matica hrvatska, 1892., 76; Podravec, III, 6 (1894.).

27 Članovi društva. // Glasnik Hrvatskoga naravoslovnog društva: Vlasništvo i naklada društva, I, (1886.), XII.

28 *Izvještaj upraviteljstva Hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu o društvenom radu i napredku kroz zadnji tromjesec.* // Starohrvatska prosvjeta: Glasilo Hrvatskoga starinarskog društva u Kninu, I, 2, 1895.; 126; SZABO, Gjuro: *Izvještaj o radu zemaljskog povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji u godini 1911.* // Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva: Zagreb: Službeni organ Hrvatskoga državnoga arheološkoga i povjestnoga muzeja u Zagrebu, XII, 1, 1912., 204.

29 Glavni izvještaji o stanju usjeva i gospodarskih prilikah u obće, godina II, izvještaj X, Zagreb: Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu, 1895., 101.; godina III, izvještaj III, 44.

umro je 2. svibnja 1916. godine u bolnici u Stenjevcu (Zagreb), a pokopan je na groblju u Đurđevcu.³⁰

4. Harazimovi novinski članci i drugi radovi

Pronađeno je samo osam njegovih novinskih članaka. Njihov sadržaj govori da se upustio u pisanje tematski različitih tekstova i da mu pisanje nije bilo strano, ni novinarsko ni lirsko. U prethodnom tekstu vidljivo je da je za *Liečnički vjestnik* objavio samo jedan članak, o koleri u ličkom Liču, koju je suzbijao. U svezi zdravlja napisao je s povijesnim uvodom članak o čaju³¹, dao je prikaz jedne knjige Paula Wittmanna³², a u *Agramer Zeitungu* izvjestio je o bosansko-hercegovačkom paviljonu na lovačkoj izložbi u Beču³³. Prozni tekst o zimskoj idili Slunja objavio je u *Prosvjeti*³⁴.³⁵ Dio toga teksta u kojem opisuje rijeku Slunjiču uvršten je u foto monografiju toga kraja objavljenu 2011. godine: »Bila je to prava zima. Studen potisnula živu do 25 stupnjeva ispod zere. Snijeg vijao dan i noć, zameo drage ponikve i pokrio strane i goru povrh njih. A bura uji i brije oko kuće pa neda živom stvoru da izađe. Pa ipak bijaše vani lijepo, ljepše moguće ni u ljetu nije... Bjelina, čista kano u proljetnom cvatu, a sinjava naša krš metnula na sebe bielu haljinu. Slušnica samo ne treba novog uresa. Kano prava ponornica ona ne smrzava nikada. Bistra, ko oči onih ribica što se po njoj vrcaju, teče podno starodrevnog Slu-

nja i ovija mu se oko temelja poput sjajnoga, zelenoga pasa. Tanana biela magla uzvila se iznad nje ko fina, prozirna koprena.«³⁶

Harazim je surađivao u književnom časopisu *Balkan* (1886.) u 3., te od 9. do 12. broja, što jasno stoji u zaglavlju, ali na stranicama nigdje nije potpisan ispod članka, pa je za pretpostaviti da je pisao nepotpisane kraće vijesti objavljivane na posljednjim stranicama. Pojedini brojevi nisu donosili popis suradnika, pa je Harazimova suradnja možda bila i šira.³⁷ Suradnja s učiteljem Stjepkom Pirnathom u Đurđevcu, iznjedrila je pokretanje časopisa *Roditeljski list za suvremeni i obiteljski uzgoj djece* 1908. godine u Bjelovaru, koji je osim o odgoju objavljivao i članke o »tjelesnom uzgoju i školskoj higijeni«. Časopis je izlazio mjesečno, ali nije zaživio. Izdano je tek šest brojeva. Jedan je od razloga vjerojatno Pirnathov premještaj u Križevce³⁸. Šteta je što nije sačuvan nijedan primjerak novina, barem ga nema u Nacionalnoj sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.³⁹ U njemu je osim uredničkog posla objavio i četiri članka: *Hudi duh-alkohol* (god. I, br. 3, 1908.), *Iz liječnikove torbice* (u nastavcima) (god. I, br. 1, 2, 3, 4-5, 1908.), *Majčino mlijeko* (god. I, br. 2, 1908.) i *Malo o neorasteniji* (god. I, br. 3, 1908.). Osim toga pisao je o Mjesecu u *Hrvatskom svjetozoru* 1877. godine.⁴⁰

30 MADER, Blaž: Nav.dj., 176–177.

31 HARAZIM, Lujo. *O čaju*. // *Balkan*, I, 5, (1886.), 76–78.

32 HARAZIM, Lujo. *Der Edelfasan...* (Wien, 1891.). // *Glasnik Hrvatskoga naravoslovnoga društva*, VI, 1-5 (siječanj-listopad 1891.), 221–225.

33 HARAZIM, Lujo. *Der bosnisch-hercegovinische Pavillon in der Wiener Jagdausstellung 1910*. // *Agramer Zeitung*, LXXXV, 114 (1910.), 2–3.

34 HARAZIM, Lujo. *Slunji u zimi*. // *Prosvjeta*, XIII, 1, 1905., 16–17.

35 http://katalog.lzmk.hr/autorski.aspx?box=Kutija_A242 (12. 10. 2020.).

36 *Rastoke. Poetska fotomonografija*. ur. Nikola Živčić, Zagreb: Maxi d.o.o., Zagreb; Društvo prijatelja prirodnih ljepota Slunja i Rastoka, Slunj, 2011., 60.

37 [http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=2f857cee-886d-4d00-9da5-46f3e38ea441&id=1886&m=2&d=1\(2. 9. 2020.\)](http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=2f857cee-886d-4d00-9da5-46f3e38ea441&id=1886&m=2&d=1(2. 9. 2020.)).

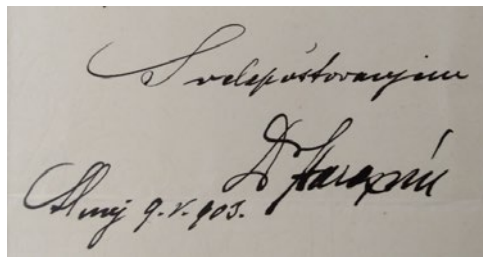
38 AOŠĐ, Spomenica Niže pučke škole u Đurđevcu 1880. – 1915., Izvještaj za školsku godinu 1909/10.

39 MADER, Blaž: Nav.dj., 176–177; *Nezavisnost*, II, 9 (25. 2. 1908.).

40 HARAZIM, Lujo: *Mjesec u oči njegova pomrčanja* 23–24. *kolo-voza T. G.*, *Hrvatski svjetozor*, I, 8 (19. 8. 1877.), 59–61; 9 (26. 8. 1877.), 67–69.

5. Harazim kao dobrotvor i fotograf

Harazim je navodno skupljao narodno blago, ali o tome nisu nađeni podatci, niti kakva njegova ostavština.⁴¹ Jedino se zna da je 1903. godine Povijesnom muzeju u Zagrebu poklonio grb nepoznate obitelji iz 18. stoljeća naslikan na drvu, s oltara pavlinske crkve na Svecicama pokraj Ozlja⁴², i prepariranu pticu kokošicu iz Slunja ornitološkoj zbirci Narodnog muzeja u Zagrebu⁴³. Sljedeće godine Arheološkom muzeju u Zagrebu pribavio je 31 komad rimskoga carskog novca (1. – 4. st.)⁴⁴. Pomogao je stradalima u velikoj poplavi 6. lipnja 1895. godine u Svetoj Ani nedaleko od Đurđevca⁴⁵, Nižoj i višoj pučkoj školi i pučkoj knjižnici poklonio je na stotine knjiga u izdanju Matice hrvatske, a višoj pučkoj školi darovao je zbirku novca.⁴⁶ Drugom je pak prilikom, 26. travnja 1914. godine, na skupštini Sokolske župe Preradović u Đurđevcu, organizirao među nazočnima prikupljanje novčane pomoći (prikupljene su 24 krune) za hrvatske škole u Trstu.⁴⁷ Njegova naklonost školi i školskoj djeci došla je do izražaja još za vrijeme boravka u Ludbregu 1884. godine. Školi u obližnjoj Hrženici poklonio je djela dra. Lorinsera: *Jestive, sumnjive i otrovne gljive*, te *Scmetterlingsbuch* od F. Bergea. Školski odbor mu se javno zahvalio u *Narodnim*

Sl. 1. Harazimov potpis u pismu upućenom Emiliju Laszowskom (Izvor: Hrvatski državni arhiv, Osobni arhivski fond Emilij Laszowski – korespondencija, HDA - 806 – 5, 325 (kutija 67) Lujo Harazim)

novinama.⁴⁸ Harazim je sa suprugom bio zapažen na prvoj Gospodarskoj izložbi u Đurđevcu 1893. godine. Izložio je krumpir ruževac i neke druge proizvode, a supruga čak 40 vrsta graha.⁴⁹

Zabilježena je i Harazimova aktivnost na polju narodnog graditeljstva, odnosno očuvanju tradicijske gradnje. Kao suradnik bio je uključen u izradu atlasa *Hrvatski građevni oblici*, što ga je u pet svezaka izdalo Društvo inženjera i arhitekata u Hrvatskoj i Slavoniji. Harazim je sudjelovao u petom svesku (1909.). Vjerojatno je priložio fotografije tradicijske gradnje Modruško-riječke županije (list 48). Njegova fotografija seljačke kuće, prema kojoj je napravljen crtež, snimljena je za vrijeme njegova boravka u Slunju.⁵⁰ Očito se amaterski bavio i fotografiranjem, što se očituje u pismu i posjetnici upućenima povjesničaru, arhivistu i kulturnom radniku Emiliju Laszowskom. Javio mu se kraćim pismom 9. svibnja 1903. godine iz Slunja. U pismu piše da mu je kao uredniku poslao pet fotografija za tisk u listu što ga uređuje. Ne piše o kojem je listu riječ, ali se to zasigurno odnosi na *Prosvjetu*, koju je Laszowsky tada uređivao (1900. – 1908.)⁵¹. Vjerojatno je riječ o četiri

41 *Hrvatski biografski leksikon...*, 444.; MADER, Blaž: Nav.dj., 176–177.

42 BRAJKOVIĆ, Vlasta: *Grbovi, grbovnice, rodoslovlja* (katalog), Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1976., 64.

43 GRBAC, Irena, KRALJ Jelena: *Katalog zbirke ptica Hrvatskog prirodoslovnog muzeja*. // *Natura Croatica: Hrvatski prirodoslovni muzej*, 17, 1, 2008., 71.

44 DUKAT, Zdenko: *Nacrtnumizmatičke topografije Podravine*. // *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja*, IV, 8, 2005., 127.

45 *Podravac*, IV, 16 (15. 8. 1895.).

46 *Izvjestaj Više i Niže pučke škole u Gjurjgjevcu te nižih pučkih škola u Čepelovcu, Budrovcu i Sirovoj Kataleni*, Gjurjgjevac: Knjigotiskarski zavod M. Neugebauera, 1915., 26.; *Hrvatske novine*, XIV, 16 (19. 4. 1906.).

47 *Nezavisnost*, VIII, 23 (2. 5. 1914.).

48 *Narodne novine*, L, 186 (12. 8. 1884.).

49 *Gospodarski list*, XLI, 20 (20. 10. 1893.).

50 DUBOVIČAK, Vesna: *Društvo inženjera i arhitekata i izdavanje atlasa Hrvatski građevni oblici*. // *Časopis za suvremenu povijest: Hrvatski institut za povijest*, 49, 1, 2017., 144.

51 *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 8 (Kr-Li), Zagreb: Hrvatski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013., 573.

fotografije objavljene uz prije spomenuti prozni tekst o Slunju.⁵² Uz pismo se nalazi i nedatirana posjetnica koju je Harazim poslao u drugom pismu zajedno s dvije fotografije vjerojatno starih utvrda i gradina, jer na posjetnici nabraja ostale u široj okolini Slunja. Na kraju piše: »Ja ću na proljeće opet fotografirati, pa ako vam koja od ovih ustreba, izvolite mi javiti.«⁵³

6. Zauzimanje Harazima za podizanje spomen-ploče Petru Preradoviću na rodnoj kući u Grabrovnici

Uoči otkrivanja spomen-ploče Petru Preradoviću na rodnoj kući u Grabrovnici 1909. godine povodom njegove 90. obljetnice rođenja, tamošnji je učitelj Josip Jankač⁵⁴ priredio i izdao manju knjižicu posvećenu Preradoviću, a dobit od prodaje namijenio je za spomen-ploču i samu proslavu. Iz Jankačeva pera doznajemo da je u toj akciji dijelom sudjelovao i Lujo Harazim. Jankač svjedoči kako je Harazim dolazio kod njega u Grabrovnici, te su posjećivali starca Stjepana Tržića koji je kao dijete drugovao s Preradovićem. Tržić im je o tome pripovijedao, a oni su bilježili njegova sjećanja. S istim je ciljem u Grabrovnici dolazio i Emilij Laszowski, izaslanik i veliki meštar Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja, budući da je Družba bila suorganizator proslave. I tom je prilikom Harazim bio prisutan. Šteta što Jankač o tome nije поближе svjedočio, pa se ne zna je li Harazim još čime pridonio proslavi. Jankač je u

knjižici naveo da se Harazim za istu stvar zauzimao još prije 17 godina dok je službovao u Virju, dakle 1892. godine za Preradovićevu 75. obljetnicu rođenja.⁵⁵ Dokumentacija Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja sadrži uglavnom korespondenciju između Jankača kao predsjednika organizacijskog odbora u Grabrovnici i same Družbe koja je prihvatila njegov poziv da se priključi organiziranju proslave kao nositelj. U sačuvanim pismima Harazim se ne spominje, ali njegovi odlasci kod Jankača i druženja s Emilijem Laszowskim u Grabrovnici daju naslutiti da je određenim dijelom dao doprinos ovoj proslavi.⁵⁶

7. Biografski podatci o članovima obitelji

Prikupljeni podatci o ostalim članovima obitelji ne daju posve jasnu sliku. Grob dr. Luje Harazima nalazi se na gradskom groblju u Đurđevcu. Zapušten je i neodržavan, djelomično devastiran, pogotovo slova i brojke s natpisa pokojnika na nadgrobnoj ploči. Na njoj je upisan Lujo i dvije žene: Marija (1831. – 7. IX. 1907.) i Adela (22. V. 1841. – 17. IV. 1927.). Godina rođenja Marije upućuje da je riječ o njegovoj majci. U matičnoj knjizi umrlih župe u Đurđevcu Marija nije upisana 1907. godine. Moguće da je u Đurđevcu samo pokopana, a da je umrla negdje drugdje. U svezi Lujinih roditelja zanimljivi su novinski podatci iz 1860-ih. U njima se u Virovitici spominju Lujo i Marija Harazim, najvjerojatnije njegovi roditelji. Novine 1863. godine pišu o Luji kao predsjedniku lovačkog društva koji je organizirao zabavu čija je dobit bila namijenjena pogorjelima u Špišić Bukovici, a sljedeće godine navode ga kao vlastelinskog blagajničara, izlagača vina na tamoš-

52 Fotografije na stranicama 20 i 38. HARAZIM; Lujo. *Slunj u zimi*. // Prosvjeta, XIII, 1, 1905.; http://katalog.lzmk.hr/autorski.aspx?box=Kutija_A242 (12. 10. 2020.).

53 Hrvatski državni arhiv (HDA), Osobni arhivski fond Emilij Laszowski – korespondencija, HDA – 806 – 5, 325 (kutija 67) Lujo Harazim.

54 Josip Jankač (1884. – 1944.), učitelj i pisac za mladež. Osim u Grabrovnici, službovao je u Grubišnom Polju kao prvi ravnajući učitelj Više građanske škole, te u Zagrebu. Pored spomenute, izdao je tri knjige: zbirku pjesama i dvije dramske igre. Dostupno na: <http://www.grubisnopolje.hr/hr/o-gradu/povijest/znameniti-grubisnopoljci/15267295/>; <http://library.foi.hr/lib/autor.php?B=1&A=000021932&E=> (19. 9. 2020.).

55 JANKAČ, Josip: *Petar Preradović. Život i pjesme. K proslavi podignuća spomen-ploče Preradovićeve na rodnom domu u Grabrovnici*, Bjelovar: Tisak Lav. Weiss-a u Bjelovaru, 1909., 8–9.

56 HDA, Fond Družba Braća Hrvatskog Zmaja, HDA 635-8, Otkrivanje spomen-ploče Petru Preradoviću u Grabrovnici 1909. godine, br. 50 (kutija 14).

Sl. 2. Nadgrobni spomenik obitelji Harazim na Gradskom groblju u Đurđevcu (snimio: autor rada).

njoj gospodarskoj izložbi.⁵⁷ Marija se 1866. godine spominje kao jedna od sabiračica novčanih priloga za dobrotvorne svrhe.⁵⁸ U vijesti o smrti dr. Luje Harazima piše da je rođen u Virovitici (netočno, op.a.), gdje mu je otac bio »upravitelj prihoda« na posjedu kneza Schaumburg-Lippea.⁵⁹ Dotični posao kojeg je otac obavljao odgovara zanimanju upisanom u matici krštenih župe u Sladojčevcima gdje je zapisano da je općinski *actuar* (lat.), to jest upravitelj, blagajničar.⁶⁰ Dakle, to su njegovi roditelji. Adela je sigurno Lujina supruga, jer su kao izlagači zajedno sudjelovali na rečenoj Gospodarskoj izložbi u Đurđevcu. Novine ju navode pod imenom Ada.⁶¹ Prema nadgrobnoj ploči, supruga je od njega bila deset godina starija, što je moguće, ali vrlo rijetko. Ako je pak mlađa, moguće je da je na nadgrobnu ploču stavljena pogrešna godina rođenja, što ne čudi, jer su takve pogreške nemali broj puta utvrđene na nekim dru-

gim nadgrobnim pločama. Tragovi na ploči upućuju na postojanje natpisa za barem još jednog pokojnika. U konačnici, prikupljeni podatci ne daju odgovor na pitanja: odakle je supruga i gdje su vjenčani. Poznato je da im se 9. svibnja 1883. godine rodio sin Ljudevit (Lujko), dakle godinu dana prije nego je u Grazu promoviran u liječnika. Odmah nakon toga zaposlio se u Ludbregu, što mu je bilo prvo radno mjesto. Crkvene matične knjige župe u Ludbregu, dostupne na internetu, ne bilježe rođenje sina, premda u crkvenoj knjizi Stališ duša Župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu piše da je rođen u Ludbregu. Pretpostavka je da se dr. Harazim oženio u Austriji pred kraj školovanja, i da mu se tamo rodio sin Ljudevit. U Đurđevcu su živjeli u vlastitoj kući u neposrednoj blizini zgrade kotarske oblasti, to jest, u današnjoj Ulici Đure Basaričeka 46. U matičnoj knjizi Stališ duša župe u Đurđevcu pod kućnim brojem 400 evidentirana je obitelj Harazim, odnosno Lujko mlađi, supruga mu, djeca i unuci, ali ne i otac i majka. Harazim se prilikom dolaska u Đurđevac nastanio u Brebarovoj kući (bivša Điketina) u *Kandalovcu*, u današnjoj Ulici kralja Tomislava.⁶² Zanimljivo je da Đurđevčani sukladno svome kajkavskom govoru njihovo prezime izgovaraju *Harazin*.

Lujko Harazim mlađi polazio je realnu gimnaziju u Karlovcu (Rakovac), te zasigurno neku tehničku ili trgovačku školu u Beču.⁶³ Tamo je oženio Alisu Vilhelminu Hunger, Bečanku rođenu 1. lipnja 1880. godine. U Austriji je nakon školovanja vjerojatno proveo nekoliko godina radeći u kakvom paromlinu, jer je nakon povratka u Đurđevac 1906. godine, gdje su roditelji tada živjeli, preuzeo mjesto ravnatelja paromlina Podravina d.d. Zapravo, došao je na poziv trgovca Ferde Brennera, utemeljitelja i većinskog dioničara, jer je pri-

57 Narodne novine, XXIX, 197 (31. 8. 1863.); XXX, 43 (23. 9. 1864.).

58 Narodne novine, XXXII, 188 (16. 8. 1866.).

59 Nezavisnost, X, 22 (6. 5. 1916.).

60 *Latinsko-hrvatski rječnik za škole* (priredio Mirko Divković), Zagreb: Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada, 1900., (pretisak 1991.), 23.

61 Gospodarski list, XLI, 20 (20. 10. 1893.).

62 Hrvatske novine, I, 1 (1. 1. 1905.).

63 *Godišnje izvješće kr. velike realne gimnazije u Rakovcu u Hrvatskoj za školsku godinu 1884/5.*, Zagreb: Knjigotiskarski i litografski zavod C. Albrechta, 1885., 112. Dostupno na: <https://www.gimnazija-karlovac.hr/digitalizirana-skolska-izvjesca/kraljevska-velika-realna-gimnazija-u-rakovcu.html> (18. 9. 2020.).

jašnji ravnatelj dioničko društvo doveo u dugove. Harazim je brzo pokrio gubitke i dioničko društvo postavio na zdrave noge toliko uspješno da je pokrenuo čak i novi paromlin u Pitomači. Na tom mjestu zadržao se do 1909. godine.⁶⁴ Prije toga bavio se trgovinom.⁶⁵ Izvori spominju i njegovu vojnu karijeru. Kao poručnik služio je u 48. pješачkoj pukovnici u Šopronu u Ugarskoj, a 1909. unaprijeđen je u pričuvnog natporučnika. Kao kapetan sudjelovao je u Prvom svjetskom ratu.⁶⁶ Posao ga je 1920-ih odveo čak u Beograd, u Srbiju, gdje se povezao s pojedinim utjecajnim ljudima, te bio osnivačem Rotary-kluba u Beogradu 1929., a 1936./37. izabran je za predsjednika. Potom je uz odobrenje Ministarstva trgovine 1930. godine otvorio zastupnički posao u Beogradu.⁶⁷ Zna se da je 1936. radio kao direktor poduzeća Kopaonik,⁶⁸ a 1940. godine kao upravitelj Jugopamuka u Beogradu.⁶⁹ Bio je član upravnog odbora Komercijalno-industrijske banke, upravnog odbora Udruženja privatnih agenata i nameštenika (1933.) i savjetodavnog odbora muzičkog društva Stanković (1930.).⁷⁰ Bavio se i tehničkim rješenjima, pa je zajedno sa Zulfikarom Nuhanovićem iz Sarajeva patentirao konektor za parne i zračne kanale na željezničkim vagonima (1937.).⁷¹ Zabilježen je i kao zastupnik njemačke firme Krupp za cijelu državu 1936. godi-

ne.⁷² Napisao je članak u nastavcima, *Predstojeća industrijalna borba i sistem Taylora* (*Obzor*, god. LX, br. 31, 32, 33, 1919.).⁷³ Sljedeći podatci daju naslutiti da ga je tada zavrbovala njemačka obavještajna služba jer je, pored ostalih, kao rotarijanac imao dobre veze s kraljevskim ministarstvima, napose s ministarstvom vojske, a bio je u bliskoj vezi s njemačkim vojnim atašeuom u Beogradu. U to je uvučen i njegov sin Karlo, to jest unuk dr. Luje Harazima. Karlo je zbog toga 1938. godine oženio Hildu Skoberne, kćer odvjetnika Karla Skobernea iz Celja u Sloveniji, koji je zajedno s ocem hotelijerom također radio za njemačku obavještajnu službu. Nakon ženidbe Karlo se kao inženjer zaposlio u kemijskoj tvornici Zorka u Šabcu. Hildina se pak sestra udala za Bernda von Brauchitscha, sina njemačkog feldmaršala Waltera von Brauchitscha, majora njemačkog Luftwafea i adutanta zapovjednika Hermana Göringa. Sve ovo jasno ukazuje na njihovu povezanost s Nijemcima.⁷⁴ Harazim je svoje veze s vojskom iskoristio kao njezin dobavljač, ali je ova veza iz nekog razloga pukla jer ga je ministar vojske i mornarice rješenjem iz 1939. godine isključio na tri godine iz svih državnih nabava i prodaja.⁷⁵

Luji Harazimu mlađem rodili su se, već spomenuti Karl Ludvig (Beč, 1911.), zatim Ludvig Alexander (Beč, 1914.) i Alexander Adolf (Beograd, 1921.). Karlova djeca blizanci Petar Lujo i Aleksa Herta (1940.) rođena su Beogradu. U Đurđevcu je vjerojatno ostao živjeti Ludvig Alexander, jer je 1944. oženio Đurđevčanku Mariju Tomerlin (1915. – 1951.).⁷⁶ U spisima Društva za unapređenje mjesta Đurđevca pronađen je

64 MIHOLEK, Vladimir: *Đurđevčki mlinovi na parni i ostale vrste pogona s kraja 19. i prve polovice 20. stoljeća*, Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja, XIII, 25, lipanj 2014., 94.

65 Hrvatske novine, XVII, 44 (28. 10. 1909.).

66 Nezavisnost, III, 23 (8. 5. 1909.) i X, 22 (6. 5. 1916.).

67 Vreme, X, 3016 (22. 5. 1930.).

68 *Monografija Rotari kluba Beograd*. Beograd: Rotari klub Beograd, 2012., 43, 53, 55. Dostupno na: <https://issuu.com/rotarybeograd/docs/monografija-rotary/53> (19. 8. 2020.).

69 Slovenec, LXVIII, 11 (18. 1. 1940.).

70 Pravda, XXIII, 86 (30. 3. 1927.); XXVI, 93 (6. 4. 1930.); Vreme, XIII, 4027 (20. 3. 1933.).

71 Wiadomosci urzedu patentowego, XIV, 5, (31. 5. 1937.), 234. Dostupno na: https://grab.uprp.pl/sites/Wydawnictwa/WydawnictwaArchiwum/WydawnictwaArchiwum/WUPo5_1937.pdf?Mobile=1. (17. 8. 2020.).

72 Vreme, XVI, 5302 (18. 10. 1936.).

73 http://katalog.lzmk.hr/autorski.aspx?box=Kutija_A24 (18. 9. 2020.).

74 *Nemačka obavještajna služba II. // Beograd: Državni sekretarijat za unutrašnje poslove FNRJ, Uprava državne bezbednosti III. odeljenje, 1955., bez brojeva stranica*, Dostupno na: <http://www.znaci.net/00003/517.pdf> (5. 7. 2019.).

75 Službeni vojni list, 58, 6 (1. 3. 1939.).

76 Arhiva župnog ureda sv. Jurja u Đurđevcu. Status animarum rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu, od 1917. godine.

Sl. 3. Obiteljska kuća Harazim u Đurđevcu na razglednici (Izvor: Martin Mahović, Đurđevac).

podatak da je Lujo Harazim pri upisu novih članova 19. siječnja 1941. godine društvu uplatio prinos od 1.005 dinara, najveću svotu od svih članova.⁷⁷ Da je u kući netko živio govori nam telefonski imenik iz 1942. godine, u kojem se telefonski broj 12 vodi na Lju Harazima, a isto tako i stan u Zagrebu⁷⁸. Njegov boravak u Đurđevcu potvrđuje jedan zapisnik pisan u tajništvu Kotarskog NO u Đurđevcu 19. lipnja 1947. godine (br. 7918-III-47) u kojem jedan bivši zaposlenik Kotarske ciglane u Virju od svoga poslodavca zahtijeva isplatu neisplaćene plaće. Zapisnik je pisao referent općih poslova dr. Lujo Harazim.⁷⁹ Nadalje, 1959. godine objavio je oglas u novinama. Riječ je o prodaji obiteljske ostavštine: »Prodaje se crni kratki glasovir, engleska mehanika, veoma dobar, marke Stolzhammer, cijena 200.000. dinara. Upitati dr. Lujo Harazim.«⁸⁰ Oglas potvrđuje da je riječ o doktoru, po svemu sudeći pravniku. Stoga bi njegovo zanimanje i godina

77 Arhiva Gradske knjižnice Đurđevac, Društvo za unapređenje mjesta Đurđevca, Blagajnička knjiga (1941.).

78 *Brzglasni imenik Nezavisne Države Hrvatske*, Zagreb: Hrvatski državni tiskarski zavod, 1942., 198, 282., Dostupno na: https://actacroatica.com/hr/persona/Lujo_Kotarska/ (4. 5. 2020.).

79 Državni arhiv Bjelovar, Kotarska ciglana Virje, sign. 538, Urudžbeni spisi 1945. – 1951., kut. 1.

80 Glas Podravine, XI, 49 (12. 12. 1959.).

rođenja (1914.) najprije odgovarali doktorskoj disertaciji *Nacionalsocijalizam i razviktak pravnog položaja vanbračne dece u Nemačkoj*, tiskanoj 1942. godine u Beogradu, koja se trenutno prodaje na nekim srbijanskim mrežnim oglasima.⁸¹ Među dokaze valja dodati i podatak da je kao pravnik radio kod beogradskog odvjetnika Žarka Novakova od prosinca 1937. do veljače 1939. godine.⁸² U istu svrhu internet-ska mreža nudi i podatak da je na zagrebačkom groblju Mirogoj pokopan dr. Lujo Harazim (1914. – 1993.), pa je vjerojatno o njemu riječ.⁸³ Isti nas izvor upoznaje s činjenicom da je sveučilišni profesor u gradu Rio Grande – Karlo Lujo Harazim umro u Sao Paulu 1987. godine u 75. godini. Ako je riječ o njemu, jer godina rođenja odgovara godinama starosti, onda je očito da je pobjegao pred komunističkom vlašću u Brazil.⁸⁴ Na kraju valja spomenuti i podatak da je Aleksandar maturirao na gimnaziji u Požegi 1940. godine.⁸⁵ Iz ovih biografskih podataka primjetno je da skoro sva muška djeca u Harazimovoj obitelji kao prvo ili drugo, nose ime Ljudevit / Lujo, što je bila otežavajuća okolnost pri njihovoj identifikaciji.

Liječnik Lujo Harazim imao je brata Franju, rođenoga 31. ožujka 1857. godine u Virovitici.⁸⁶ Nakon svršene gimnazije (1875.) u Zagrebu studirao je na tamošnjem Mudroslovnom fakultetu i prvi je student koji je diplomirao fiziku na tom

81 https://www.kupindo.com/Antikvarne-knjige/45525501_Nacionalsocijalizam-i-razviktak-pravnog-izdanje-1942- (19. 8. 2020.).

82 Branič, XVI, 3 (mart 1938.); XXVII, 3 (mart 1939.).

83 <https://billiongraves.com/grave/Lujo-Harazim/18391101>. (17. 8. 2020.).

84 *Jornal do Brazil*, XCVI, 280, (15. 1. 1987.), Dostupno na: http://memoria.bn.br/pdf/pero30015_1987_00280.pdf (1. 10. 2020.).

85 *Popis maturanata Požeške gimnazije od 1940. do 1959.* Dostupno na: http://www.gimpoz.hr/repos/files/1273275671maturanti_1940-1959.pdf. (18. 8. 2020.).

86 Matična knjiga krštenih 1807. – 1857. rkt. Župe sv. Roka u Virovitici. Dostupno na: <https://www.familysearch.org/search/collection/2040054> (28. 9. 2020.).

fakultetu (1879.).⁸⁷ Tijekom studija bio je član studentskog društva Hrvatski dom (1878.).⁸⁸ Sljedeći podatak govori da je nakon svršetka školovanja počeo predavati na kraljevskoj realnoj gimnaziji u Osijeku.⁸⁹ Nakon toga, od školske godine 1884./5. skrasio se na velikoj gimnaziji u Rakovcu (Karlovac), dakle, oba su brata jedno vrijeme zajedno živjela u Karlovcu. Predavao je matematiku, fiziku, kemiju i crtanje.⁹⁰ Tijekom boravka u Karlovcu bio je član *Društva sv. Ćirila i Metoda* i *Društva za podupiranje siromašnih učenika*.⁹¹ U Karlovcu je došao sa zaručnicom Josipom Bošnjak iz Virovitice, s kojom se vjenčao 2. veljače 1884. godine. U tom braku rodila im se kćer Zlata (13. III. 1885). Nedugo nakon toga, u siječnju 1887. godine supruga je umrla od posljedica poroda. Pokopana je na dubovačkom groblju. S drugom suprugom Ivanom Miška oženio se u prosincu iste godine. U tom braku rodio mu se sin Franjo ml. (1890. – 1971.).⁹² Iz Karlovca je 1900. godine premješten na gimnaziju

u Banja Luku. Karlovački tisak je tom prigodom objavio: »(...) imenovan je profesorom u Banja Luci, kamo je otišao prošloga četvrtka. Za prof. Harazimom žalit će djaci, kojima je bio ne samo dobar učitelj, nego savjetnik i prijatelj (...)«.⁹³ Ista vijest objavljena je i u drugim gradskim novinama.⁹⁴ U Karlovcu je aktivno igrao šah, a kao vrhunski šahovski problemist bavio se slaganjem i rješavanjem šahovskih problema. Time je nastavio i u Banja Luci gdje je postao počasnim predsjednikom Banjalučkoga šahovskog kluba. Kao vrsni matematičar upustio se i u rješavanje tada zagonetnoga Fermatova problema.⁹⁵ U Banja Luci je umirovljen 1924. godine.⁹⁶ Lujo i Franjo Harazim imali su i starijeg brata Rikarda rođenog 22. kolovoza 1847. u Gornjem Miholjcu.⁹⁷

8. Zaključak

Liječnik Lujo Harazim (1850. – 1916.) je kao državni namještenik radio u Ludbregu, Karlovcu, Vinici, Virju i Đurđevcu, gdje se na kraju i skućio. Pored liječničke službe aktivno je sudjelovao u društvenom životu gdje god je boravio. U Karlovcu je iz Beča donio ideju sokolaštva pa je osnovao tamošnje sokolsko društvo, a isto je učinio i u Đurđevcu. Sklon osnivanju društava pokrenuo je vatrogasno društvo u Vinici i lovačko društvo u Đurđevcu. Pisao je stručne i novinske članke, prozne tekstove, imao je dara za poetsko izražavanje, bavio se fotografiranjem i dobrotvornim radom, prikupljao je narodno blago, bio je stalni gospodarski izvjestitelj Kraljevskog zemaljskog statističkog ureda u Zagrebu, pokrenuo je časopis za odgoj

87 VUKELJA, Tihomir, PETRIĆ Ana Marija: *Udžbenici prvih fizičara školovanih na zagrebačkom sveučilištu*. // Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijest i društvene znanosti HAZU, 26, 2008., 227. Dostupno na: <https://www.yumpu.com/xx/document/read/7385018/uaenici-prva> (11. 9. 2020.).

88 LUETIĆ, Tihana: *Neki aspekti studentske svakodnevice u drugoj polovici XIX. stoljeća*. // Kolo, 4, 2006. Dostupno na: <http://www.matica.hr/kolo/301/neki-aspekti-studentske-svakodnevice-u-drugoj-polovici-xix-st-20397/> (11. 9. 2020.).

89 Srijemski Hrvat, II, 38 (18. 9. 1879.).

90 *Godišnje izvješće kr. velike realne gimnasije u Rakovcu u Hrvatskoj za školsku godinu 1884/5.*, Zagreb: Knjigotiskarski i litografski zavod C. Albrechta, 1885., 112; *Izvjestaj o kr. velikoj realnoj gimnaziji u Rakovcu za školsku godinu 1893/4.* Karlovac: Knjigotiskarski zavod Dragutina Hauptfelda, 1894., 9. Dostupno na: <https://www.gimnazija-karlovac.hr/digitalizirana-skolska-izvjesca/kraljevska-velika-realna-gimnazija-u-rakovcu.html> (12. 10. 2020.).

91 *Izvjješće kr. velike realne gimnazije u Rakovcu za školsku godinu 1888/9.* Karlovac: Tiskara Ivana Nep. Prettnera, 1889., 146; *Godišnje izvješće kr. velike realne gimnasije u Rakovcu za školsku godinu 1886/7.*, Zagreb: Knjigotiskarski i litografski zavod C. Albrechta, 1887., 76. Dostupno na: <https://www.gimnazija-karlovac.hr/digitalizirana-skolska-izvjesca/kraljevska-velika-realna-gimnazija-u-rakovcu.html> (12. 10. 2020.).

92 Narodne novine, LIII, 18 (24. 1. 1887.); Matična knjiga krštenih 1876. – 1899. i Matična knjiga vjenčanih 1858. – 1909. rkt.

Župe sv. Trojstva u Karlovcu. Dostupno na: <https://www.familysearch.org/search/collection/2040054> (28. 9. 2020.).

93 Karlovački glasnik, II, 36 (1. 9. 1900.).

94 Svjetlo, XV, 34 (26. 8. 1900.).

95 Vreme, XIV, 4579 (8. 10. 1934.).

96 Prosvetni glasnik, XLI, 3 (mart 1924.).

97 Matična knjiga krštenih 1807. – 1851. rkt. Župe sv. Barbare u Sladojevcima. Dostupno na: <https://www.familysearch.org/search/collection/2040054> (21. 6. 2020.).

djece, te se zalagao u obilježavanju sjećanja na pjesnika Petra Preradovića. Po svemu se može reći da je bio svestran intelektualac i društveni i kulturni radnik. Okušao se na svim poljima, premda je malo toga objavio, barem prema ishodu istraživanja. Dio obitelji je nakon njegove smrti ostao u Đurđevcu, na što nas i danas podsjeća obiteljska kuća i grobnica na gradskom groblju. U javnosti se dosad o njemu malo znalo, a ovaj rad samo je prilog proučavanju djela i rada liječnika Luje Harazima, ali i pojedinih članova njegove obitelji: brata Franje Harazima te sina Luje Harazima mlađeg i njegove djece.

Summary

Đurđevac's doctor Lujo Harazim (1850 - 1916)

Doctor Lujo Harazim (1850 - 1916) was considered as a local resident by the people of Đurđevac, given the fact that he spent most of his life in Đurđevac working for the benefit of the community. He set up home there, and this was also the place where he was buried. He was a man of wide views, benefactor, patriot, lover of nature and photography, busy with enhancing Đurđevac's social life and children's school life. He was keen on writing and photography. His articles and works are diverse and represent him as a man of great writing skills. He wrote about the problems in health, medicine, and the upbringing of children, but his preference for literary writing is also evident, although he didn't publish much. Another interesting fact is that the citizens of Karlovac also consider him as their own since he left a great impact there as a good and respected doctor. His organizational ability was reflected in the founding of the Croatian Falcon Society in Karlovac and Đurđevac, the fire brigade in Vinica and the hunting society in Đurđevac. During the First World War, he selflessly made himself available to the hospital for the treatment of severely wounded soldiers, after which he quickly fell ill and died.

Literatura

- BRAJKOVIĆ, Vlasta: *Grbovi, grbovnice, rodoslovlja* (katalog), Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1976.
- DUBOVEČAK, Vesna: *Društvo inženira i arhitekata i izdavanje atlasa Hrvatski građevni oblici*. // Časopis za suvremenu povijest: Hrvatski institut za povijest, 49, 1, 2017.
- DUKAT, Zdenko: *Nacrtno numizmatičke topografije Podravine*. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja, IV, 8, 2005.
- *Glavni izvještaji o stanju usjeva i gospodarskih prilikah u obće*, godina III, izvještaj III, Zagreb: Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu, 1895., i god. II, izvještaj X
- GRBAC, Irena, KRALJ Jelena: *Katalog zbirke ptica Hrvatskog prirodoslovnog muzeja*. // Natura Croatica: Hrvatski prirodoslovni muzej, 17, 1, 2008.
- *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 5 (Gn-H), Zagreb: Hrvatski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002.
- *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 8 (Kr-Li), Zagreb: Hrvatski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.
- *Hrvatski sokol kalendar za godinu 1925.*, Zagreb: Hrvatski sokolski savez, 1924.
- IŠTVAN, Zvonimir: *Povijest šumarstva Podravine i Prigorja – Šumarija Gola i lovište Repaš u Prekodravlju (u povodu 145. godišnjice)*. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja, XVIII, 35, 2019.
- *Izvještaj Više i Niže pučke škole u Gjurgjevcu te nižih pučkih škola u Čepelovcu, Budrovcu i Sirovoj Kataleni*, Gjurgjevac: Knjigotiskarski zavod M. Neugebaura, 1915.
- JANKAČ, Josip: *Petar Preradović. Život i pjesme. K proslavi podignuća spomen-ploče Preradovićeve na rodnom domu u Grabrovnici*, Bjelovar: Tisak Lav. Weiss-a u Bjelovaru, 1909.
- *Karlovački leksikon*, ur. Ivan Ott, Zagreb: Naklada leksikon i Školska knjiga, 2008.
- KRČMAR, Stjepan: *Hrvatski sokol u Virju*. // Virje na razmeđu stoljeća, zbornik II, (ur. Boro Rogić), Virje: Zavičajni muzej Virje, 1984.
- MAĐER, Blaž: *Časti i dobru zavičajja*, pretisak (1937.). Zagreb: Osnovna škola Blaž Madjer Novigrad Podravski, 1992.
- MIHOLEK, Vladimir: *Društvo hrvatskog sokola u Đurđevcu 1908. – 1929.* // Podravski zbornik 2008. (ur. Dražen Ernečić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2008.
- MIHOLEK, Vladimir: *Đurđevečki mlinovi na parni i ostale vrste pogona s kraja 19. i prve polovice 20. stolje-*

- ća, Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja, XIII, 25, lipanj 2014.
- *Nemačka obavješajna služba II.* // Beograd: Državni sekretarijat za unutrašnje poslove FNRJ, Uprava državne bezbednosti III. odeljenje, 1955. Dostupno na: <http://www.znaci.net/00003/517.pdf>.
  - *Rastoke. Poetska fotomonografija.* ur. Nikola Živčić, Zagreb: Maxi d.o.o., Zagreb; Društvo prijatelja prirodnih ljepota Slunja i Rastoka, Slunj, 2011.
  - SMIČIKLAS, Tade, MARKOVIĆ Franjo: *Matica od godine 1842. do godine 1892.*, spomen-knjiga, Zagreb: Matica hrvatska, 1892.
  - VUKELJA, Tihomir, PETRIĆ Ana Marija: *Udžbenici prvih fizičara školovanih na zagrebačkom sveučilištu.* // Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijest i društvene znanosti HAZU, 26, 2008. Dostupno na: <https://www.yumpu.com/xx/document/read/7385018/uaenici-prva>.

Novine

- Branič, XVI, 3 (mart 1938.); XXVII, 3 (mart 1939.).
- Glas Podravine, XI, 49 (12. 12. 1959.).
- Gospodarski list, XLI, 20 (20. 10. 1893.).
- Hrvatske novine, XIV, 16 (19. 4. 1906.); XVII, 44 (28. 10. 1909.).
- Karlovački glasnik, II, 36 (1. 9. 1900.).
- Liečnički viestnik, XV, 2 (13. 2. 1893.); XXXVIII, 5 (15. 5. 1916.).
- Narodne godine, LVI, 92 (22. 4. 1890.); I, 186 (12. 8. 1884.); LIII, 18 (24. 1. 1887.); LIII, 28 (5. 2. 1887.); XXIX, 197 (31. 8. 1863.); XXX, 43 (23. 9. 1864.); XXXII, 188 (16. 8. 1866.).
- Nezavisnost, III, 23 (8. 5. 1909.); X, 22 (6. 5. 1916.); VIII, 23 (2. 5. 1914.); X, 22 (6. 5. 1916.).
- Podravac, III, 16 (15. 8. 1895.); III, 6 (1894.); IV, 16 (15. 8. 1895.); IV, 5 (1. 2. 1896.).
- Pravda, XXIII, 86 (30. 3. 1927.); XXVI, 93 (6. 4. 1930.).
- Prosvetni glasnik, XLI, 3 (mart 1924.).
- Radnički glasnik, III, 12 (30. 4. 1889.).
- Slovenec, LXVIII, 11 (18. 1. 1940.).
- Službeni vojni list, 58, 6 (1. 3. 1939.).
- Srijemski Hrvat, II, 38 (18. 9. 1879.).
- Svjetlo, II, 48 (25. 6. 1885.); III, 26 (7. 6. 1886.); III, 31 (7. 8. 1886.); IV, 12 (24. 3. 1889.); IV, 7 (17. 2. 1889.); V, 16 (20. 4. 1890.); V, 3 (19. 1. 1890.); V, 6 (9. 2. 1890.); XV, 34 (26. 8. 1900.).
- Varaždinski viestnik, I, 40 (8. 11. 1890.).

- Vreme, X, 3016 (22. 5. 1930.); XIII, 4027 (20. 3. 1933.); XIV, 4579 (8. 10. 1934.); XVI, 5302 (18. 10. 1936.).

Izvori

- Arhiva Gradske knjižnice Đurđevac, Društvo za unapređenje mjesta Đurđevca, Blagajnička knjiga (1941.).
- Arhiva Osnovne škole Đurđevac, Spomenica Niže pučke škole u Đurđevcu 1880. – 1915., Izvještaj za školsku godinu 1908/9.
- Državni arhiv Bjelovar, Kotarska ciglana Virje, sign. DABJ 538, Urudžbeni spisi 1945. – 1951., kut. 1.
- Hrvatski državni arhiv, Fond Družba Braća Hrvatskog Zmaja, HDA 635-8, Otkrivanje spomen-ploče Petru Preradoviću u Grabrovici 1909. godine, br. 50 (kutija 14)
- Hrvatski državni arhiv, Osobni arhivski fond Emilij Laszowski – korespondencija, HDA - 806 – 5, 325 (kutija 67) Lujo Harazim.
- Matična knjiga krštenih Župe sv. Barbare u Slodjevcima 1807. – 1851. Dostupno na: <https://www.familysearch.org/search/collection/2040054>
- Matična knjiga krštenih Župe sv. Roka u Virovitici 1807. – 1857. Dostupno na: <https://www.familysearch.org/search/collection/2040054>
- Matična knjiga krštenih 1876. – 1899. Župe sv. Trojstva u Karlovcu, Dostupno na: <https://www.familysearch.org/search/collection/2040054>
- Matična knjiga vjenčanih 1858. – 1909. Župe sv. Trojstva u Karlovcu, Dostupno na: <https://www.familysearch.org/search/collection/2040054>
- *Popis maturanata Požeške gimnazije od 1940. do 1959.* Dostupno na: http://www.gimpoz.hr/repos/files/1273275671maturanti_1940-1959.pdf.
- Arhiva župnog ureda sv. Jurja u Đurđevcu, Status animarum rkt. župe sv. Jurja u Đurđevcu, od 1917. godine

Internet

- <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=2f857cee-886d-4d00-9da5-46f3e38ea441&y=1886&m=2&d=1>
- http://katalog.lzmk.hr/autorski.aspx?box=Kutija_A242

- <http://library.foi.hr/lib/autor.php?B=1&A=0000021932&E=>
- http://memoria.bn.br/pdf/per030015_1987_00280.pdf
- <http://www.grubisnopolje.hr/hr/o-gradu/povijest/znameniti-grubisnopoljci/15267295/>
- <http://www.kafotka.net/518>
- <http://www.matica.hr/kolo/301/neki-aspekti-studentske-svakodnevice-u-drugoj-polovici-xix-st-20397/>
- https://actacroatica.com/hr/persona/Lujo_Kotarska/
- <https://billiongraves.com/grave/Lujo-Harazim/18391101>
- <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39137>
- <https://www.gimnazija-karlovac.hr/digitalizirana-skolska-izvjesca/kraljevska-velika-realna-gimnazija-u-rakovcu.html>
- https://grab.uprp.pl/sites/Wydawnictwa/WydawnictwaArchiwum/WydawnictwaArchiwum/WUP05_1937.pdf?Mobile=1
- <https://issuu.com/hrvatskiolimpijskiodbor/docs/olimp-14-2005/34>
- <https://issuu.com/rotarybeograd/docs/monografija-rotary/53>
- <https://sahklubbanjaluka.com/sah-u-bl/>
- https://www.kupindo.com/Antikvarne-knjige/45525501_Nacionalsocijalizam-i-razvitak-pravnog-izdanje-1942-